

AZ IGAZGATÓVÁLTÁSTÓL A STRUKTÚRAVÁLTÁSIG

A színházi struktúra kérdése mindmáig egyik legkedvesebb gumicsontunk, amin - azonkívül, hogy alkalmanként mások elé vetjük -- mindannyian szívesen el-elrágódunk. Most is, amikor a 2001-ben esedékes „tömeges” igazgatóváltás apropóján mindenkin elhatalmasodni látszik a világvégevárás felidéző slusszpanik, jól jön ez a bevált vitatéma. Nem kell a megnyilatkozáshoz semmilyen különleges képesség, felkészültség, hiszen ebbe a fogalomba minden egyéni és közösségi érdek belesűrítethető. Alkalmas például vád- és védőbeszéd megírására, a figyelem elterelésére, a tehetetlenség leplezésére... Nagy kár, hogy éppen az értelmes együttgondolkodásra nem látszik alkalmasnak.

Néhány éve az akkor mindenki által szorgalmazott, de senki által pontosan nem definiált struktúraváltás érdekében - az éppen esedékes döntések elnapolását szorgalmazva - a szakma egyidejű igazgatói pályázatát javasolt. Ez az ötlet jól jött az önkormányzati hivatalnak is, talán mert a későbbi együttes szembenezés és átalakítás kényszerét vélte felfedezni benne. Most azonban, amikor közeleg az igazság pillanata, az események mintha más irányt követnének. A színházi szakma rezzenéstelen arccal menekül az ígért számonkérés elől, mintha semmi köze sem lenne az előállt helyzethez. Ugyanakkor az önkormányzat borzasztóan szeretne valamit nagyszabású, progresszív változást, de végigtekintve a mezőnyön, nem lát valódi mozgásteret, és főleg sem égen, sem földön nem találja a remélt partnert az ígéretek beváltásához. A lelke mélyén érzi, hogy nem tud a - saját maga keltette -- várakozásoknak megfelelni, de azért az utolsó percig nem vallja ezt be. Inkább, mondjuk úgy: „lebegtetni a kérdést.” Ezen a ponton muszáj jöhíszeműen azt feltételeznünk, hogy elsősorban segítőkézség és felelősségérzet vezérli. Nem igaz ugyanis, hogy a hivatalnok, a politikus szobrot, emlékművet akar magának állítani, sőt - a tapasztalatok alapján láthatóan - sokkal inkább abban érdekelt, hogy feleslegesen ne kockáztasson semmit, vagyis egy működő rendszer hasznélvezője legyen. (Ez még akkor is igaz, ha a politikában átlagon felüli számban találunk kényszerességben és üldözési mániában szenvedő egyedeket. Biztos, hogy arányát tekintve jóval többet, mint a színházgatók között?)

Még néhány hónap, és megjelennek a sajátban a pályázati felhívások. A csodavárás által megszabott kényszerpályáról kellene most letérni. A pályázat közelsége miatt ugyan már elkéstünk azzal, ami a további teendők meghatározásához elengedhetetlen, vagyis hogy néhány alapkérdést feltegyünk. Tudnunk kellene először is, mi a struktúra. Illetve még inkább azt, hogy melyek azon - véges számú! - elemei, amelyeket először

kellene megváltoztatni ahhoz hogy elmozduljunk a holtpontról. Mindennek tudatában, a tények és körülmények körültekintő mérlegelése után még mindig lehet e úgy dönteni, hogy nem kell vagy nem lehet semmit sem tenni.

A jelenlegi tehetetlenség ezzel szemben megint a szokásos módon állt elő. Nem ismerül fel komolyan, hogy valami történhetne, hiszen a szakma legbefolyásosabb -- és egyben potenciálisan érintet -- képviselői nem akarnak semmilyen lényegi változást. Az egyetlen szakmai lepelbe burkolt blöff pillanatok alatt kipukkadt, és ássuk be, hogy a Radnóti-Új Színház-Thália hármassere semmilyen lényeges változást nem hozott volna. Az érzékelhető idegességet ellensúlyozandó ekkortájt az is gyorsan kimondott, hogy a színházaknak v. közönségük, azaz erről az oldalról sem jelentkezik olyan erő, amely kikényszeríthetné beavatkozást.

A közönséget kár mindebbe belekeverni. A nézőket természetesen egyáltalán nem érdeklí a struktúra, mert ilyen nevű színész nem látnak a színpadon, me 'nem olvashatnak róla színes magazinokban, mert még a szakmánál is kevesebb fogalmuk van arról, amiről beszélünk. Az is igaz viszont, hogy a tömeges jelenlét a nézőtereken -- önmagában - nem értékmérő. A színház társadalmi fontosságát bizonygathatjuk ugyan látogatottsági adatokkal, azonban mine en hivatkozás mögött valamilyen érdek húzódik meg. A színházakat a modern korban éppen azért támogatja a közönség, konkrétan az állam és az önkormányzat, hogy társadalmi szerepüket be tudják tölteni, hogy a közönség minél nagyobb létszámban látogathassa az előadásokat. Igaza van Brechtnek, a özőnséget nem lehet leváltani; ugyanakkor azt sem árt kimondani, hogy korszerű eszközökkel manipulált érdeklődését, széles körben tapasztalható igénytelenségét nem s szerencsés ünnepelni. A közönség elsősorban akkor hagyja ott a színházat, ha nem tudja már megfizetni a belépőjegy árát. Másodsorban is akkor, amikor nap után totálisan unalmas, érdektelen, szellemi vonatkozásban s olcsó előadásokba botlik. Jelenleg úgy tűnik, inkább az utóbbi veszély fenyeget.

A hivatalban és szakmai berkekben egyaránt csend honol. Az elkészült vizsgálatok óvatosságra intenek, mivel ellenzik a hebe-hurgya változtatásokat, s látszólag teljesen apologetikusak. Leegyszerűsítve e sorok írójának a színházi kínálatról szóló elemzését (SZÍNHÁZ, 1999. 6., 7. és szám) is így szokták interpretálni, pedig a dolog sokkal bonyolultabb. Naponta szembesülök a valósággal, nem mondhatom tehát azt, hogy nem kell változtatni, de a változásokat tágabb dimenzióban képelem el, m t amilyen az igazgatóváltás. Ezért gondolom azt, hogy

jobb, ha nem változik semmi, mintha minden változtatás ront a helyzeten. Ugyanakkor az utolsó pillanatig dédelgetek bizonyos reményeket. Talán három-négy, az egésze kisu-gárzó változás bekövetkezhetne, ha a csillagok állása szerencsés fordulatot venne. Ezekről azonban - babonából - nem szívesen beszélek, mert ha a szándék idő előtt nyilvánosságot kap, minden változtatás ellen megszerveződik az ellenállás. Néhány, a szakmában közismert elképzelést azonban megemlítek, amelyeket nem kellene elhallgatni. Biztos vagyok benne ugyanis, hogy ezeknek az ötleteknek a megvalósulási esélyeit nem a széles nyilvánosság rontja, hiszen korábbi, szűkebb körű megvitatásuk már „elintézte” őket.

Mindenekelőtt szeretnék néhány tisztázó szándékú gondolattal hozzászólni a struktúraváltás kérdéséhez. A struktúra, véleményem szerint, az intézményi forma, a finanszírozás és a profil hármassában ragadható meg. Jó esetben mind a háromról, jelenleg inkább csak az első kettőről a tulajdonos dönt. Amikor a fenntartó arról beszél, hogy a struktúra folyamatosan változik, és a változás elsősorban a színházakon múlik, akkor csak a színházi profilokra gondolhat. Hát igen, profilok vitathatatlanul vannak, és ezek valóban alakulhatnak lassú átváltozással is, ha például a színházak egy része a támogatás csökkenése miatti kényszerből avagy az új igazgató szándékától vezérelve szabadon szórakoztató színházzá válik. Példákat hozhatnánk erre a lépésről lépésre történő átalakulásra, fontosabb azonban azt látni, hogy innen visszafelé, illetve általában a másik irányba sokkal göröngyösebb út vezet. Új művészszínház csak radikális fenntartói beavatkozás révén jöhet létre, mint ahogy az a Művész és az Új Színház esetében is történt, és hosszú távon csak komoly finanszírozási erőfeszítés jelent védelmet számára. Éppen az említett példák mutatják, hogy milyen nehéz ezt a védelmet megkapni.

A struktúra elhanyagolt másik két eleméről kellene inkább szólni. Előbb azonban egy igen komoly szemléleti problémát szeretnék tisztázni. Mi is elméledésünk tárgya: a budapesti színházi élet általában vagy csak a fővárosi önkormányzat intézményei, esetleg az önkormányzat lehetőségei és eszközei, netalántán egyetemleges vagy részleges felelőssége? Tény, hogy az önkormányzat nem rendelkezik az összes fővárosi intézmény fölött, sőt az állam jelenleg többet költ közvetlenül, saját intézményei révén színházra Budapesten, mint a főváros. Tény az is, hogy a közönség negyven százaléka nem az önkormányzat által fenntartott színházakba jár. Az előadások iránt érdeklődő laikusok, illetve a színházi szakemberek számára azonban csak egy-ten színházi élet létezik Budapesten. Lehet-e azt állítani, hogy az érték vagy a siker csak az

egyik szférát tünteti ki? Nyilvánvalóan nem. Ahogy a mennyiség összeadódik, úgy a minőség is szektorsemleges. A fővárosi közönség egyszerűen haszonélvezője annak, hogy a központi állami színházak is itt vannak, s hogy a színházi vállalkozások egyedül Budapesten tudtak úgy-ahogy talpra állni. Ha a színházi életet a közönség és a szakma egységes egésznek tekinti, akkor vajon elvárhatunk-e erre az egészre vonatkozó koncepciót a fővárostól mint résztulajdonostól? Nyilvánvalóan nem. Saját gondoljait annyira lekötik, hogy sem ideje, sem energiája más bajaival foglalkozni. Egységes színházirányításról álmodoztunk még néhány éve is, de ehhez egy cseppet sem kerültünk közelebb. Az állam és a főváros például a kilencvenes évek eleje óta, lassan tíz éve, nem tud megegyezni két színház átvételéről, pedig ezekkel kapcsolatban többször sikerült konszenzusra jutni. A helyzet azonban mára megváltozott. Az egységesítő felfogás helyett lehet, hogy azt kell mondanunk: minél színesebb, változatosabb a kép, minél tarkább a mezőny, annál jobb. Lehet, hogy immár azt kell kívánnunk: legyen jelen több kerületi fenntartású színház. Akár a Bárkához hasonlóan alapítva, akár az államtól - esetleg a fővárosi önkormányzattól - átvéve, sőt ad absurdum: valamelyik jól működő magán-színházat „államosítva”. Budapest nagyváros, de nem állam az államban. Az önkormányzatnak a jövőben már nem-csak azzal kell elszámolnia, hogyan sáfárkodik saját intézményeivel, hanem arról is el kell gondolkodnia, hogy meg tudja-e szólítani a többi színházat, egyáltalán eszébe jut-e ezekkel valamilyen viszonyt kialakítani. Nem elég erre a kérdésre azt válaszolni, hogy az önkormányzat a Színházi Alapból eddig is támogatta a magán-színházakat.

Fejtegetésünk során eljutottunk a finanszírozás kérdéséhez, érdemes tehát innen folytatni. Az igazgatóváltásig már nem lehet lényeges változtatást keresztülvinni, de a változtatás irányát mégis érdemes lenne végig-gondolni. Mivel, véleményem szerint, jövő tavasszal ugyanez az igazgatói gárda regnál majd, őket - mint tapasztalt, rutinos vezetőket - jó partnernek gondolom egy új finanszírozási rendszer bevezetéséhez. Ennek lényegét három elvben tudom megfogalmazni:

- Saját intézményeit illetően a tulajdonos önkormányzatnak formális különbséget kell tennie a művész-, illetve a szórakoztató színházak finanszírozásában, még akkor is, ha először mindkét szféra ugyanannyi támogatást kap, mint eddig.
- Jelentősen meg kell növelni a pályázati úton való pénzfolyósítás arányát az egészen belül, és azonos kategóriába tartozó műhelyeket, intézményeket kell egymással versenyeztetni.
- Bizonyos kérdésekben - intézményi formától, hovatartozástól függetlenül, szektorsemleges - minden Budapesten ját-szó színházat meg kell szólítani. Például ilyen lehet a gyermekeknek szóló előadások támogatása.

A finanszírozási rendszer átalakításakor tekintettel kell lenni az állami finanszírozás várható változásaira, például arra, hogy a kormányzati szándék szerint minden fővárosi színháznak juttatott működési támogatás nyilvános lesz. Ez csökkenti, az előbb javasolt pályázat pedig növeli az önkormány-

zat mozgásterét. Az átállás két lépcsőben történhet majd, a 2001. évi költségvetésben várhatóan még nem jelenhet meg teljes vertikumban az új rendszer, annál is kevésbé, mivel az intézményi formát a kategorizálásnak megfelelően meg kell változtatni. A szórakoztató színházak között meg kellene jelenniük az önkormányzati tulajdonú közhasznú társaságoknak éppúgy, mint a vegyes tulajdonúaknak, sőt, bizonyos esetekben még az is szorgalmazható lehetne, hogy teljesen magántulajdonban lévő vállalkozások (elsősorban közhasznú társaságok) is kapjanak működési lehetőséget az állam vagy az önkormányzat birtokában lévő épületben. Ezért erősíteni kellene, nem pedig figyelmen kívül hagyni, a szórakoztató színházakban korábban tapasztalható szándékot tevékenységük privatizálására.

A szórakoztató és művész-színház megkülönböztetéséhez a profilokat meg kell vizsgálni, és bizonyos tisztelettel kell tekinteni azokra a karakterjegyekre, amelyek az évtizedek során kialakultak, vagy éppen most artikulálódnak. Ne legyen félreértés: nem azt mondom, hogy mindennek örökre változatlanul kell maradnia, hogy minden így van jól. Azokkal ellentétben azonban, akiknek semmi sem drága, mégis ki merem jelenteni, hogy ami már létrejött, az mindenképp élvezzen némi előnyt ahhoz képest, ami egyszer majd talán megvalósulhat.

A mozgáster megglehetősen szűk. Ígéremhez híven megpróbálom megfogalmazni azt a néhány lehetőséget, amely a későbbi, valóságos struktúraváltáshoz vezető út kiépítését elősegítené. Pontosabban feltennék néhány olyan kérdést, amelyre bár vannak válaszaim, annak tudatában nem felelek, hogy rájuk - mivel kérdésben a felelet - bárki válaszolhat.

- Szabad-e elgondolkodni azon, hogy az ország legjobb színigazgatója, aki immár több mint húsz éve töretlenül bizonyítja képességeit Kaposváron, kaphatna-e méltó feladatot Budapesten; olyat, amellyel saját életművét kiteljesítő lehetőséghez jutna, miközben megtermékenyítő jelenléte a fővárosi színházi életben progresszív mozgásokat indukálna?

nak, hogy tétlenül szemlélje egy - rekonstrukciója után karmait próbálgató - színházi mamutröszt kényeseres profilvisszaváltását, s ennek anyagi és művészi kockázatát és következményeit magára vállalja, ahelyett, hogy ennek a színháznak mindmáig abszolút profi módon működő bulvár-vígjátékokat játszó részlegét ezen profilra önállósítaná, s megfelelő intézményi átalakítások után privatizálná?

- Lehet-e úgy befolyásolni az eseményeket, hogy - mondjuk - az igazgatóváltás kapcsán működési teret kapjon az az eredetiségét többszörösen bizonyított alternatív színház, amelynek kiváló tehetségű vezetőjét és menedzsmentjét ekként megmentenék attól, hogy betagozódni kényszerüljön abba a struktúrába, amely tehetőségét szükségszerűen korlátozott hatáskörrel hasznosítja?

- Mérlegeli-e valaki azt a kiadások jelentéktelen növekedésével szemben álló méretetlenül nagy hozadékot, amely abban rejlik, hogy a főváros szinte ingyen juthatna bejártatott, folyamatosan működő színházi terekhez, amelyekben a művész-színházi vonulatot erősíthetné?

Kérdéseinkben sorrendben Babarczy Lászlót, a Madách Színházat, Schilling Árpádot és együttesét, valamint a Komédiomot és a Tivoli Színházat aposztrofáltuk. Az érintettekől utólag elnézést kérek. Arra pedig tényleg már csak utalni szeretnék, hogy a példák száma szaporítható lenne, ha a főváros és a minisztérium a színházak cseréjéről meg tudna egyezni, ha egyszer a főváros komolyan szembe merne nézni az ifjúsági és gyermekszínházi ellátottság problémáival, ha az esedékes színházi rekonstrukciók során az ön-kormányzat tulajdonosként tudna viselkedni, ha az igazgatói pályázatok kiírásakor meghívásokkal is bátorkodna

SZABÓ ISTVÁN

Szeretnénk Önt is olvasóink táborában üdvözölni, egy viszonylag szűk, ám rangos szellemi kör tagjai között.

Szerzőink, akikkel a lap olvasása révén megismerkedhet, a kortárs irodalom, publicisztika és grafika élvonalbeli képviselői.

Pénteken keresse az újságárusoknál, vagy fizessen elő az ÉS-re!

Előfizetési díj egy évre: 7894 Ft, fél évre: 4200 Ft, negyedévre: 2240 Ft

Megrendelem az ÉS-t.....pld.-ban.....időtartamra

Kérem, küldjenek részemre előfizetési csekket.

Név:.....

Cím:.....

A megrendelő szelvényét kitöltve küldje vissza címünkre
1089 Budapest, Rezső tér 15. Tel.: 303-9211, Fax: 303-9241